

FH/RDC
DFAP (TUENDELEE PAMOJA) 2011-2016

KITABU KYA PILI: UFUGO WA MBUZI

USAID
KUTOKA KWA WATU
WA MAREKANI

SHUKRANI

Hanold, Mitzi J. na Goff, Samuel N (2012), ufugo wa mbuzi. Washington DC. Chakula kwa ajili ya njaa, inawezekanisha kupitiya musaada yenyewe ilipewa na offisi ya chakula kwa ajili ya amani, offisi ya democratia, mizozano, musaada wa kibinadamu na chirika ya marekani kwa ajili ya maendeleo ulimwenguni chini ya namba AID-FFP-A-11-00007.

Maonyi yenyeye kuwa umu ni ya waandishi na haiusishi shirika ya makrekani kwa ajili ya maendeleo ulimwenguni Shukrani kwa maitre Wabangu (DRC) na bwana Amani Mupenda.

Shukrani piya kwa David Opwonya, Ir Désiré Mulemaza, Dr Jerry Kabebe na Dr Jean Pierre Okitakoy kwa kuweza kuherekebisha iki kitabu.

Kwa mwisho, shukrani zetu ziende pia kwa shirika ya utafiti Agrodoc ambao ilio tutolea picha fulani fulani zinazo patikana katika Kitabu hiki. Tume tumia pia picha za matete na mbaao tulizo zitumia kuonyensha ma jenzi ya nyumba ya kulalisha Mbuzi kutoka kitabu kilicho andikwa na Ma bwana Jansen, Carl na Van den Burk. Tume tumia tena kitabu cha Agrodoc 7 kuhusu ufugo wa mbuzi ndani ya ichi za tropica. Kitabu hiki kiliandikwa na Fondation Agromisa pa Wageningen mnamo mwaka wa 2004

Yaliyomo

Somo la kwanza: mafaa ya ufugaji wa mbuzi	4
Somo la pili: ufugo wa mbuzi na uzazi	12
Somo la tatu: matunzo na malisho ya mbuzi	20
Somo la 4: matunzo na kukinga magonjwa ya mbuzi	28
Somo la 5: majengo ya zizi	36

Somo la kwanza: mafaa ya ufugaji wa mbuzi

Kuandika watu wenyewe weko ku mukutano, kutatuwa ma shida yenyewewe walipata wakati walikuwa wanafundisha na makumbusho ya somo yenyewe ilipita

Ujulishwe ufundi wao kwa sasa

- ? Ni mafanyikio gani inapatikana kwa wenyewe kufuga mbuzi?
- ? Kati yenu, ni wangapi wenyi kufuga mbuzi na ni mafanyikio gani wanapata?

Kujulishana maana ya kila picha

- **mbuzi na uriti wa jamaa (picha 1.1)**

Kwa matunzo yenyi kustaili, mbuzi anazaa mara mbili kwa mwaka; na inaongeza utajiri wa jamaa.

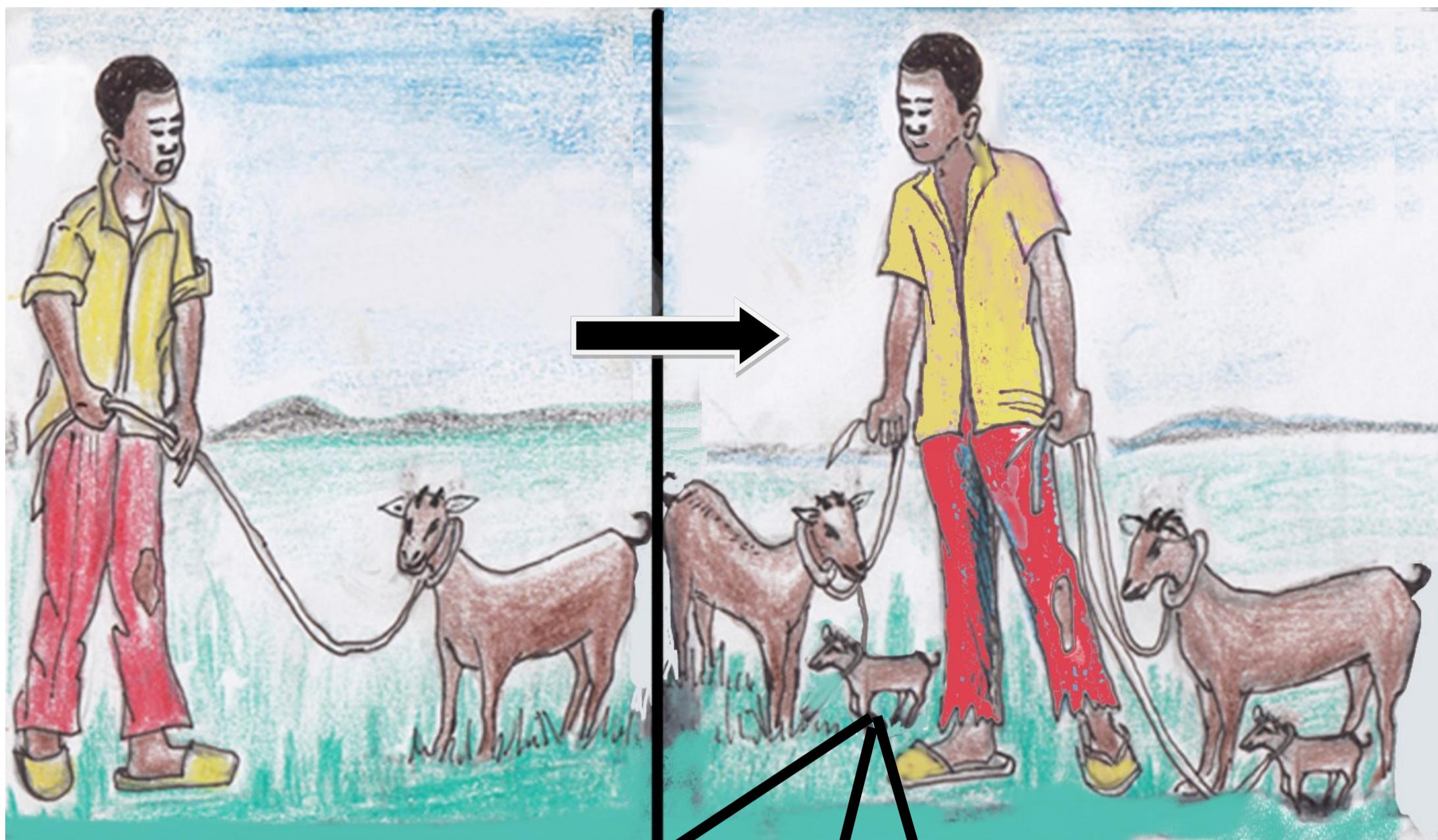
- Kufuga mbuzi, ni kama vile kuweka franka 1 kwenyi banki. Kila miezi sita mwenyi benki anakuongezea franka 2 na utajiri wako unaongezeka.
- Kufuga mbuzi ni kama vile kupanda mumea kwenyi udongo na kila mwaka inazaa matunda na miti nyingine .

Mbuzi za ziada inawezwa kuhuzishwa kwenyi soko wakati ina lazimika nyumbani kwa mfugaji.

- Kasha miaka miwili ya ufugo, ckila nyumba itapata zaidi ya mbuzi moja.
- Kuhuzisha mbuza ya zaidi ao ziada kwa kulipa feza kwenyi shule ao masomo ya watoto.
- Kuhuzisha mbuza ya zaidi ao ziada kwa kununua mbegu ya mashamba na vyombo vya kazi ya shamba.
- Kuhuzisha mbuza ya zaidi ao ziada kwa kununua dawa ya wagonjwa ndani ya jamaa pia na chakula ya jamaa

?Kama una mbuzi moja wa zaidi, utaweza kufanya nini na feza wakati unapo muuzisha?

Mbuzi na uriti wa jamaa (Picha 1.1)

Mbuzi na mazao nzuri ya shamba (Picha 1.2)

? Picha hii inamaanisha nini?

Mavi ya mbuzi kuchanga na compost inaongeza mboleo na mavuno kwenyi mashamba yetu.

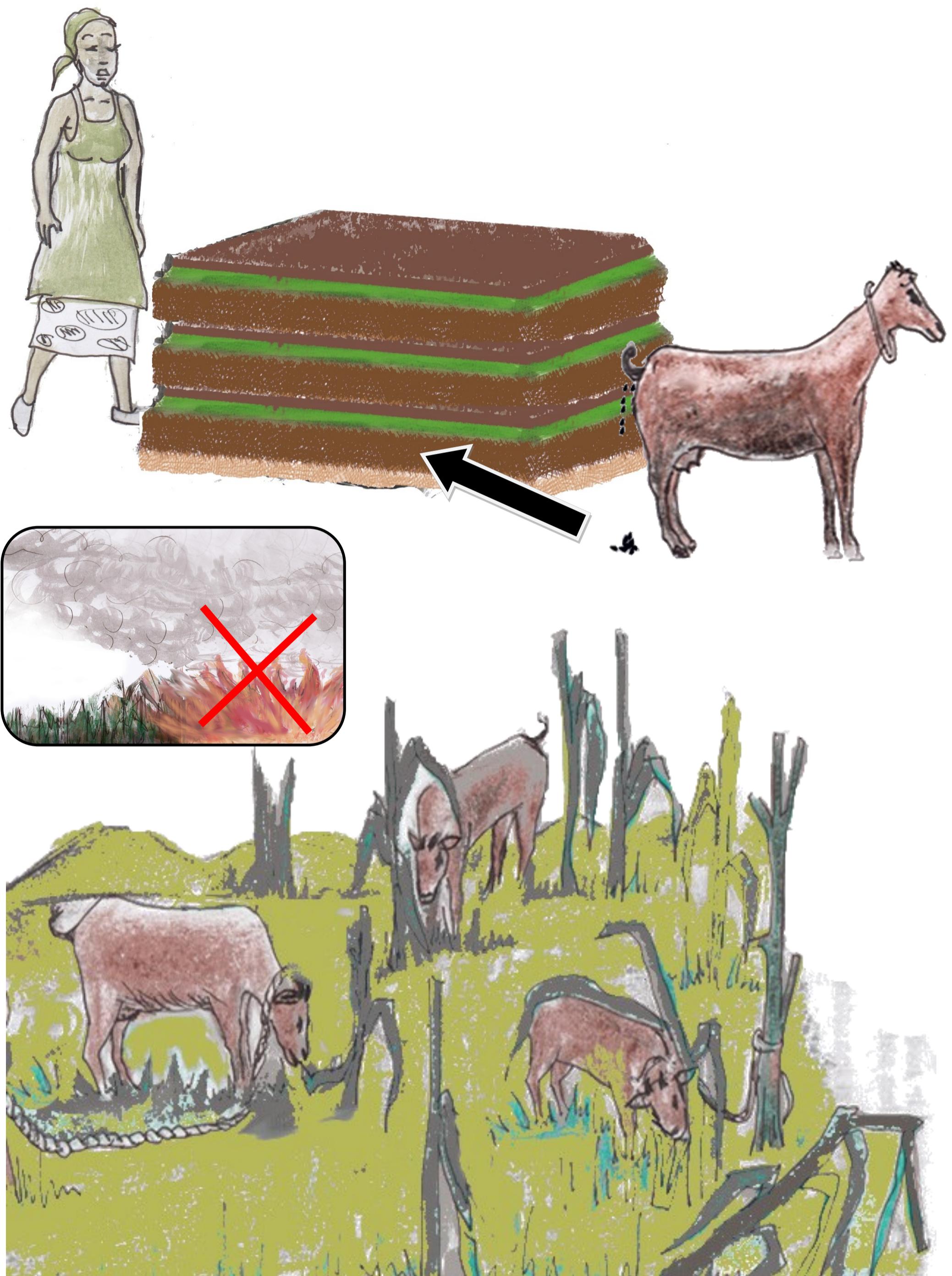
- Mavi ya mbuzi inaweza kuchangwa na majanimajani kwa kugeuka mboleo safi.
- Mboleo ya mbuzi inasaidia compost kuhoga haraka.
- Tumia compost wakati unapopanda mimea zako kwa kupata mavuno mengi kwenyi mashamba manene.

Pahali pa kuunguza uchafu wa mashamba, unaweza kutumia mbuzi kwa kutakatisha ndani ya shamba.

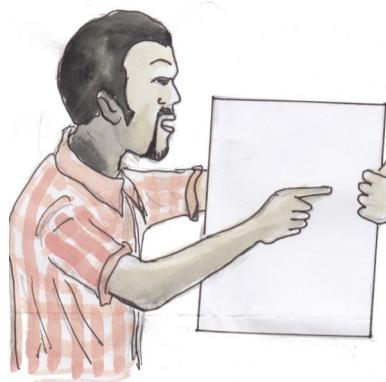
- Kiisha mavuno, uchau unabaki ndani ya shamba unaweza kuwa chakula bora kwa mbuzi wakati nvua hakuna (kipwa).
- Kulisha mbuzi kwenyi mapori ni kukinga pori kwa hasara ya moto.
- Kuunguza pori inaharibu vidudu, ndege na nyama pia.
- Kulisha mbuzi kwenyi mashamba iliyo vunwa, ni faida kwa mlimaji kwa kupoteza wakati na nguvu ya kwenda nafasi zingine.
- Kiisha kulisha mbuzi kwenyi shamba, mlimaji atawea kupanda mimea yenyi kukinga udongo(culture de couverture) kwa kutengeneza udongo kwa limmo wa mwaka ujao.

? Wakati shamba lako linatoa mazao mengi, hali hiyo itasaidia je jamaa lako?

Mbuzi na mazao nzuri ya shamba (Picha 1.2)

Mbuzi na afia ya jamaa (Picha 1.3)

?Picha hii inamaanisha nini kwenu?

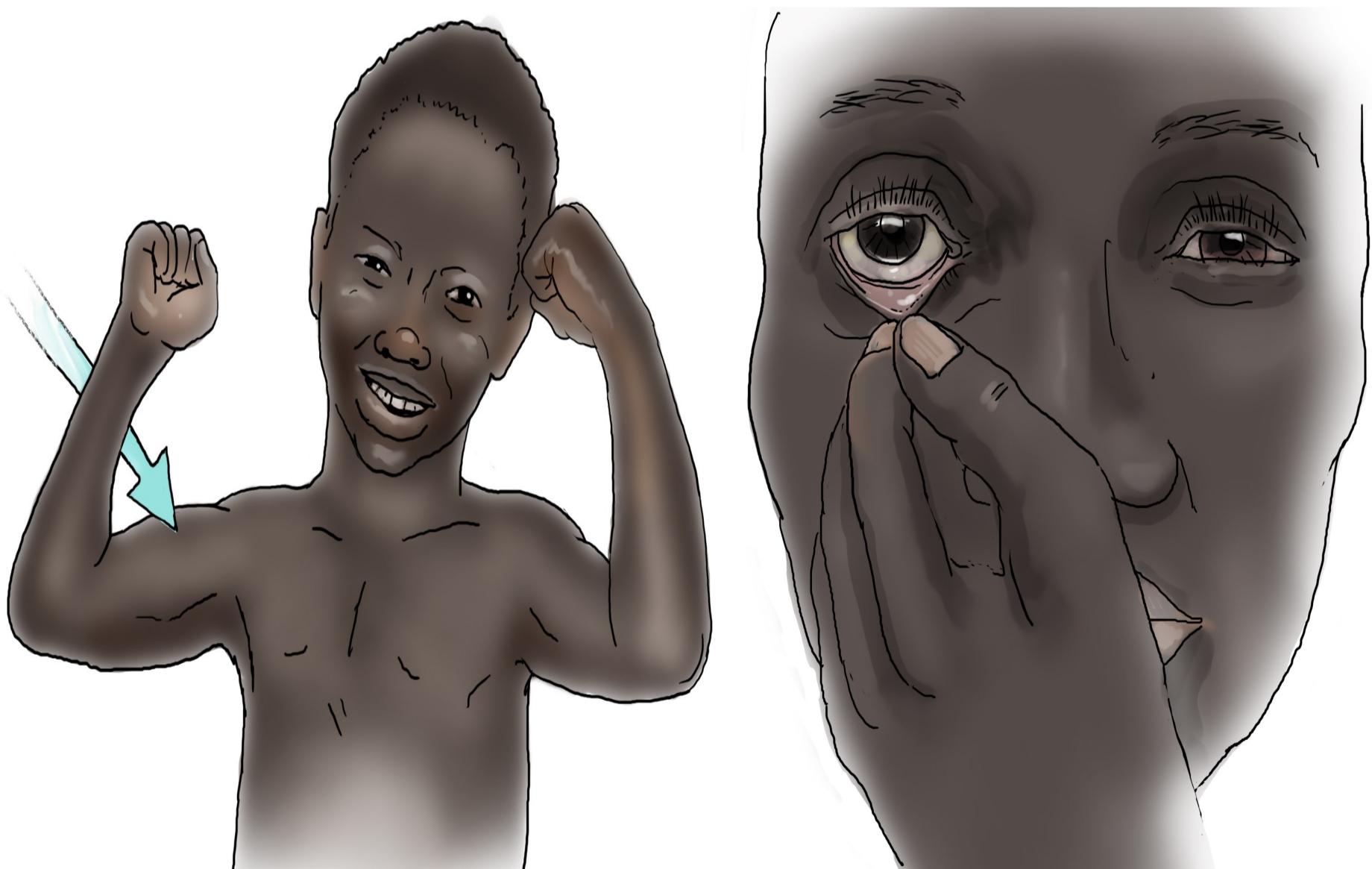
**Ndani ya nyama ya mbuzi munapatikana fer na proteins
nyingi kwa afia, na damu nyingi namifupa migumu.**

- Ndani ya nyama ya mbuzi munapatikana fer yenyi kuleta damu nyingi na mishipa yenyi nguvu
- Ndani ya nyama ya mbuzi munapatikana fer yenyi kuleta nguvu kwa mifup na damu.
- Nyama ya mbuzi inasaidia kwa wa mama wenyi uzito kwa ukosefu wa damu, inakomalisha damu kwa kulisha mtoto wakati anapo komea.
- Unapofungua jicho ao mdomo unaweza kuchunguza hali ya damu. Kama ngozi ya ndani ya mdomo ao jico ni nyekunda sana inamaanisha damu ni ; kama siyo nyekunda zaidi, damu siyo nyingi (anemie).
Watoto wenyi kula nyama ya mbuzi wepo na nguvu maungoni kuliko watoto wasi kula .
Jamaa inaweza kula nyama na ya zaidi itaweza kuuzishwa kwenyi sokoni.

**?Ni wakati gani wewe na watoto wako mulikula nyama ya
mbazi mara ya mwisho?**

**?Nani kati yetu ana damu nyingi? Ni chakula gani antumia
kwa kuwa na damu yenyi nguvu ?**

Mbuzi na afia ya jamaa (Picha 1.3)

Ugawaji wa mbuzi kupitia FH (Picha 1.4)

? Picha hii inamaanisha nini kwenu?

Mbuzi mbili na beberu moja zitagawanywa kwa nyumba ine

- Nyumba mbili itakuwa na mbuzi jike moja. Watu wa manyumba hiyo watalisha na kutengeneza makao.
- Watakinga mbuzi kwa wizi ao magonjwa.
- Manyumba ine watakinga beberu na kumlisha.
- Beberu huyu na jike mbili watazaa kizazi cha kwanza .

Wakati kizazi cha kwanza kinazaliwa, mbuzi zitapewa kwa ma jamaa isiyo kuwa na mbuzi.

- Kwa mfano huu, ma nyumba yote itapata mbuzi jike.
- Watoto wa dume watabadirishwa ao kugawanywa jamaa zingine ili kila jamaa wapate mbuzi moja tu.
- Beberu atabadirishwa na beberu wa fasi ingine kwa kupata kizazi kingine.

**9. kazi : Kugawa
ma mbuzi**

**10. kutchunguza
viziwizo**

**11. Kupima
kufundisha**

**12. kutafuta
makubaliyano**

Ugawaji wa mbuzi kupitia FH (Picha 1.4)

Somo la pili: ufugo wa mbuzi na uzazi

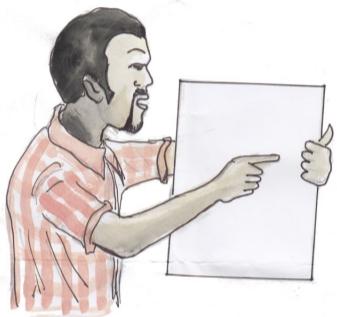

Kuandika watu wenyewe weko ku mukutano, kutatuwa ma shida yenyewewe walipata wakati walikuwa wanafundisha na makumbusho ya somo yenyewe ilipita

Ujulishwe ufundi wao kwa sasa

- Munifasirie ufundi wenu kuhusu kazala kwa mbuzi
- Namna gani tunalinda zizi za mbuzi mwenyi mimba?

Mafasirio ya maana ya kila picha

► Muda mzuri wa kupanda (picha 2.1)

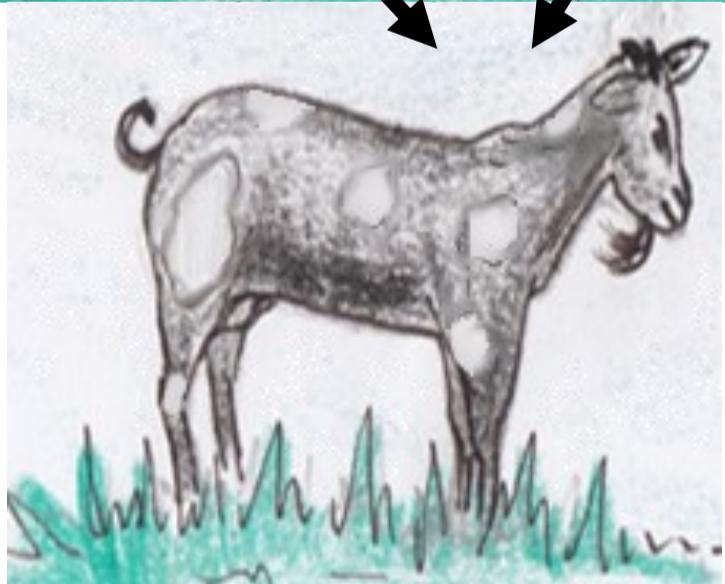
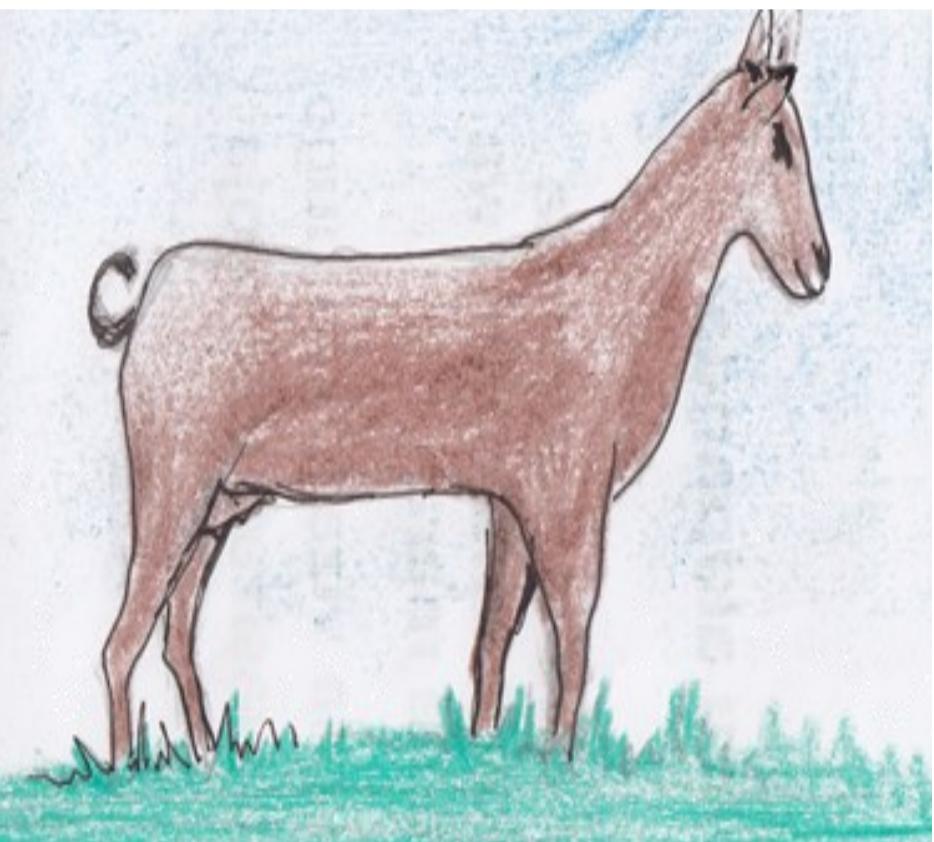
Chunga mbuzi apate meno miwili ya ukubwa kwa kumuweka kwenyi kazi ya uzazi.

- Mbuzi anazaliwa na meno nane ya utoto.
- Mu mwaka wa kwanza, meno mbili ya katikati ya butoto yenyewe kuwa ku mbanga ya juu itakombolewa na meno ya bukubwa.
- Kupandiya mbuzi mwanamuke mbele ya miaka inaleta hasara ya kuzaa vitoto visio kuwa na nguvu na mbuzi hawezi kukomea vizuri.
- Beberu anaweza kupandiya mbuzi mwanamuke wakati mbegu yake inashuka kati ya miguu.

Hapana kufuga beberu akipandiya watoto wake.

- Mbuzi akipandwa na watoto wa jamaa lake, ubaya unaonekana kwa uzaifu wa watoto na kufa mara na mara.
- Inapshwa kuwa na kitabu cha vizazi vya ufugo wako ili kuepuwa wandugu wasizae fasi moja.

muda mzuri wa kupanda (Picha 2.1)

Halama ya vukuto za uzazi (Picha 2.2)

? Picha hii inamaanisha nini?

Mbuzi anatafuta dume wakati analia kwa fujo, anapanda jike wenzake, anatigiza mkia na uchi wake unavimba na maji yanatoka nafasi hiyo.

- Hiyi ni halama mbalimbali ya kutafuta dume na wakati huo, mbuzi anaweza kupata mimba.
- Mbuzi mwenyi ai njema, mwenyi kula mzuri anaonyesha halama hizo kila wakati kasha siku 17–21.
- Halama hizo inadumu siku 2– 3.
- Wakati halama zinapotea, mbuzi ni mwenyi mimba ao imeshindikana.

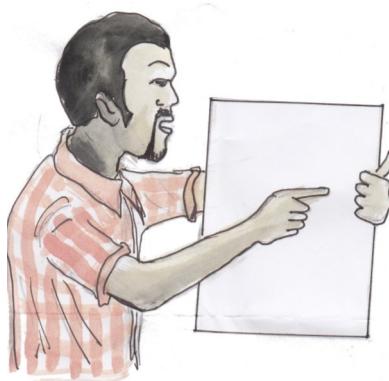
Leta beberu apande jike mwenyi kuonyesha alama za vukuto ya uzazi ile ile siku

- Beberu atabaki na jike siku mzima hata usiku.
- Jike anabaki na vukuto ya uzazi muda wa siku mbili ao tatu.
- Halama zikimalizika bila kupata dume, inastaili kuchunga vukuto ya mwezi ujao.

Halama ya vukuto za uzazi (Picha 2.2)

Halama ya mimba kwa mbuzi (picha 2.3)

? Picha hii inmaanisha nini?

Kisha juma 12 ya kupandwa, uvimbo ndani ya tumbo unasikilika na kitoto kinachezacheza ukisikia kwenyi sehemе ya kulio kwa nyama.

- Kisha juma 8 , uchi unanenepa.
- Kisha miezi 12, tumbo inanenepa na inaonekana kwa macho. Hesabu juma 21 tangu siku jiuke amepandwa na dume kwa kuweza kujua siku ya kuzaa.

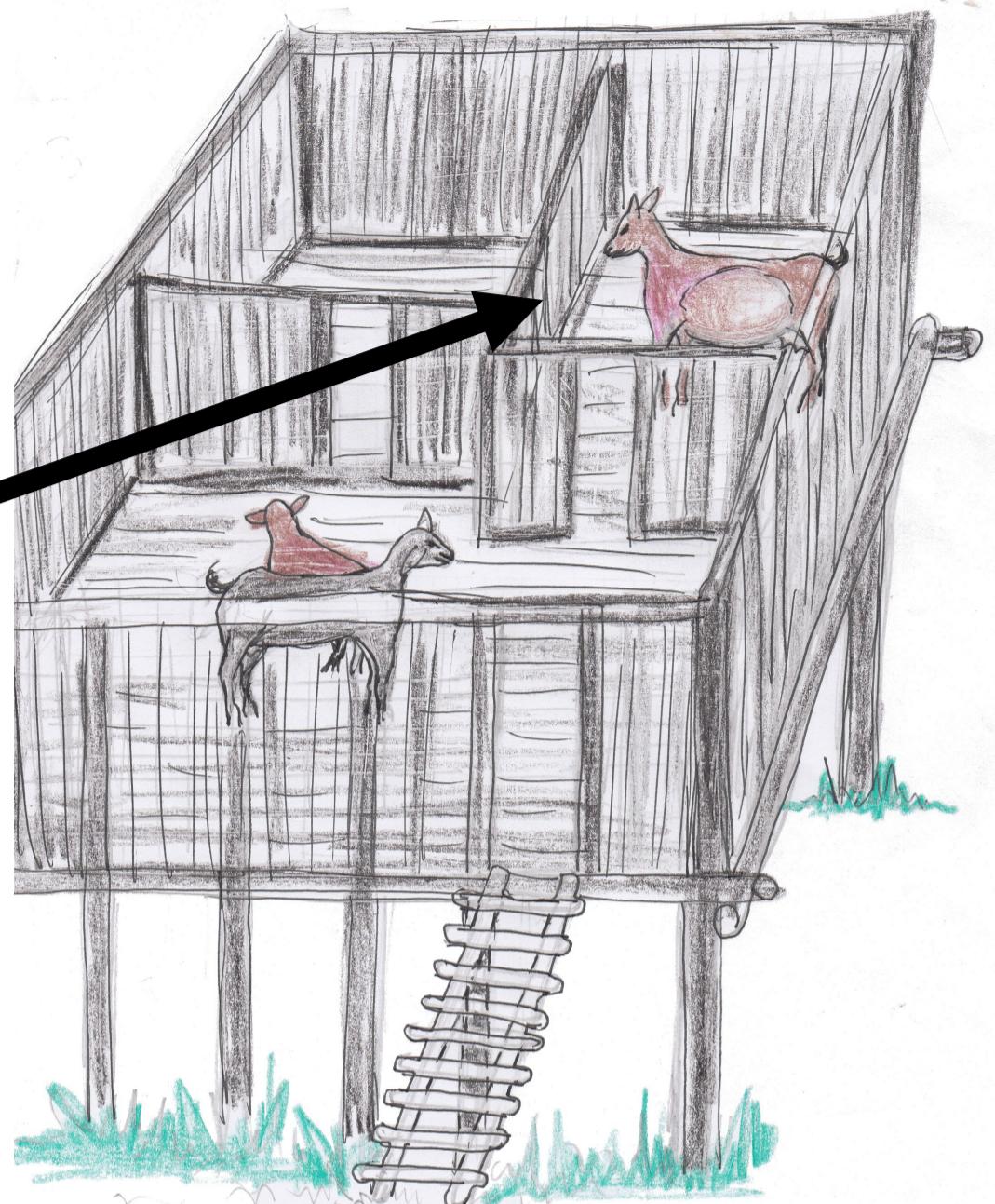
Tenganisha jike mwenyi uzito na wengine.

- Gawanya chumba kwa kutenga wenyi mimba ili wasipate mazuru ya wengine.
- Mapiganisho kwa kupata chakula inaweza kuleta hasara ya mimba kuaribika.
- Leta chakula nzuri ya lazima kwa mbuzi mwenyi uzito na fasi isiyo kuwapo wengine.

Kama mbuzi hapati mimba kisha miezi tatu ya kupandwa, inastaili kuuzisha ao kubadirisha .

- Chunga mbuzi tu yenyi kuzaa kwa faida yako.
- Kuchunga mbuzi hasiyo zaa ni kinyume na maendeleo yako.

Halama ya mimba kwa mbuzi (Picha 2.3)

Kuzaa kwa mbuzi (Picha 2.4)

? Picha hii inamaanisha nini?

Acha mbuzi azae yeye mwenyewe.

- Kitoto chambuzi kinakaa ndani ya vitanda viwili (kimoja kwa maji na kingine kwa chakula).
- Hapana kukata kile kitanda ao mfuko kwa kutosha mtoto.
- Kisha kuzaa, mzazi analambua mtoto kwa kumnawisha
- Placenta ao kitanda kitatoka kisha saa 12.

Acha mtoto kwa mama yake usiku kama vile mchana .

- Maziwa ya kwanza (colostrum) ni nzito na ina vifaa vyenyi kukinga mtoto kwa magonjwa.
- Hapana kuachanisha mtoto na mzazi wake.

Kisha miezi ine, tosha mtoto kwa mzazi.

- Achanisha mtoto na mzazi wake usiku kama vile mchana.
- Ile hali itaruhusu mzazi kupata nguvu ya zaidi ya kuchukua mimba ingine.
- Kama mzazi anachukuwa mimba haraka, tosha watoto kwa mzazi huyo.

9. kazi : Kuga-wa vifaa

10. kutchunguza viziwizo

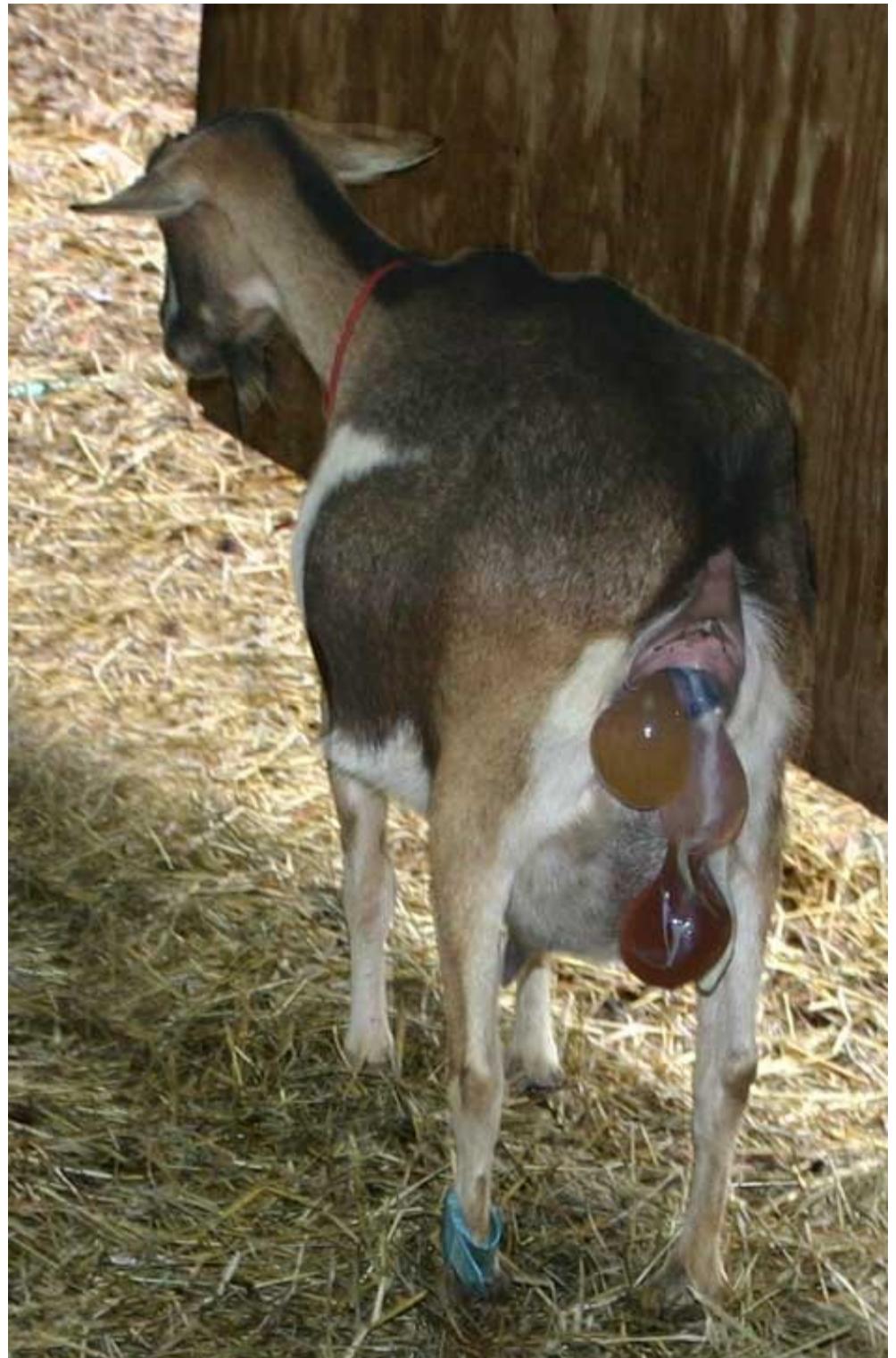

11. Kupima kufundisha

12. kutafuta makubaliyano

Kuzaa kwa mbuzi (Picha 2.4)

Somo la tatu: matunzo na malisho ya mbuzi

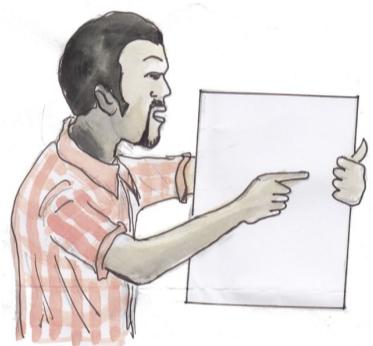

Kuandika watu wenyewe weko ku mukutano, kutatuwa ma shida yenyewewe walipata wakati walikuwa wanafundisha na makumbusho ya somo yenyewe ilipita

Ujulishwe ufundi wao kwa sasa

- ? Ginsi gani jamaa moja italisha mbuzi zake?**
- ? Chakula gani ulimupa mbuzi wako kwa siku ya jana ?**

Kuonesha maana ya kila picha

► Chakula ya usiku na mchana (picha 3.1)

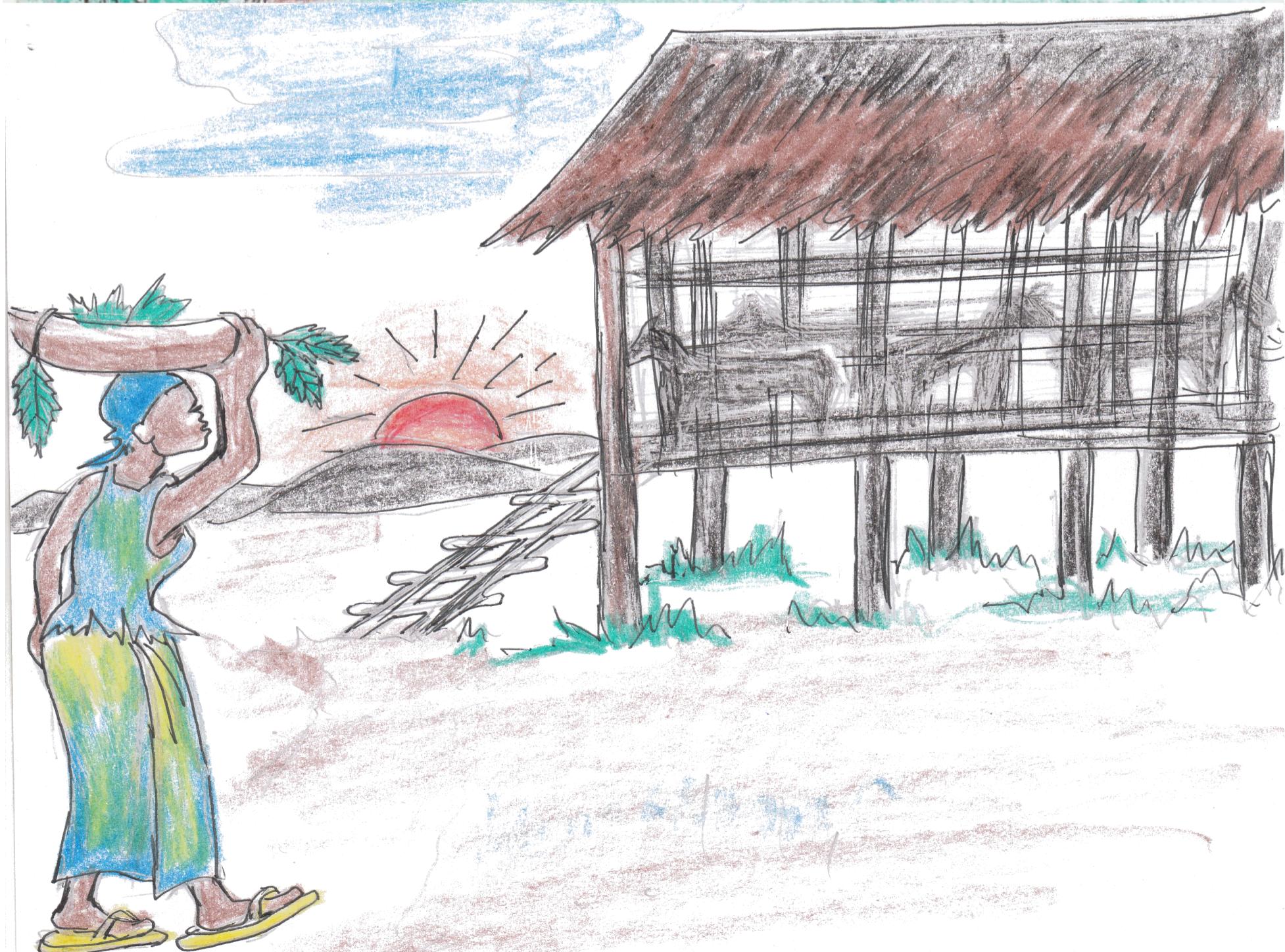
Funga mbuzi fasi mbali mbali porini mchana sababu apate mitindo mingi ya chakula .

- Kuwalisha majani ya miti mbalimbali na majani kawaida (graminees).
- Kuwalisha nafasi za mbalimbali kwa kuwa wapate chakula ao majani mbalimbali.
- Kubadirisha pori ya kulisha majani kila wakati kwa kuepuka magonjwa kutoka kwenyi vidudu mbalimbali.
- Kulisha mbuzi nafasi hakupatikani mashamba za watu.

Kukata majani na kupeleka kwa chakula cha zaidi kwa mbuzi kula usiku.

- Kupanda Napier, viazi na miti kama Tagasaste karibu nanyumba sababu ya kukata saa zozote kwa kulisha mbuzi.
- Kuwapa mabakio ya chakula ya jamaa, majani yenyi kukatwa na mimea I nabaki shambani kisha mavuno.
- Kuwapa majani mabichi kila siku ndio hali nzuri.
- Mbuzi yenyewe kulishwa muzuri huwa na nyama nzuri, afia bora na huweza kuzala bitoto biwili ama bitatu.

Chakula ya usiku na mchana (Picha 3.1)

Chakula ya kujenga na ya kuleta nguvu (Picha 3.2)

? Picha hii inamaanisha nini?

Kuwalisha majani ya mimea, majani yenyi matunda ndani ya ganda, na majani isiyokuwa ya mimea kwa kuwa waguwe na wazalane muzuri.

- Tuwape majani yenyi matunda ndani ya ganda kama vile cajanus na majani ya Tagasaste.
- Hiyo chakula ina proteine nyingi.
- Mbazi mwenyi uzito, beberu ao mtoto, wote wana lazima ya proteine.

Musiwape mbazi chakula nyingi ya protini hiyi kwa siku, itaweza kuwa sumu kwao!

- Chakula yenyi protini nyingi ni nzuri kwa mbazi; lakini inapashwa kuchangwa na chakula ingine.
- Ni kuwapa tu mara mbili kwa juma chakula hiyo yenyi maganda ao gousse.

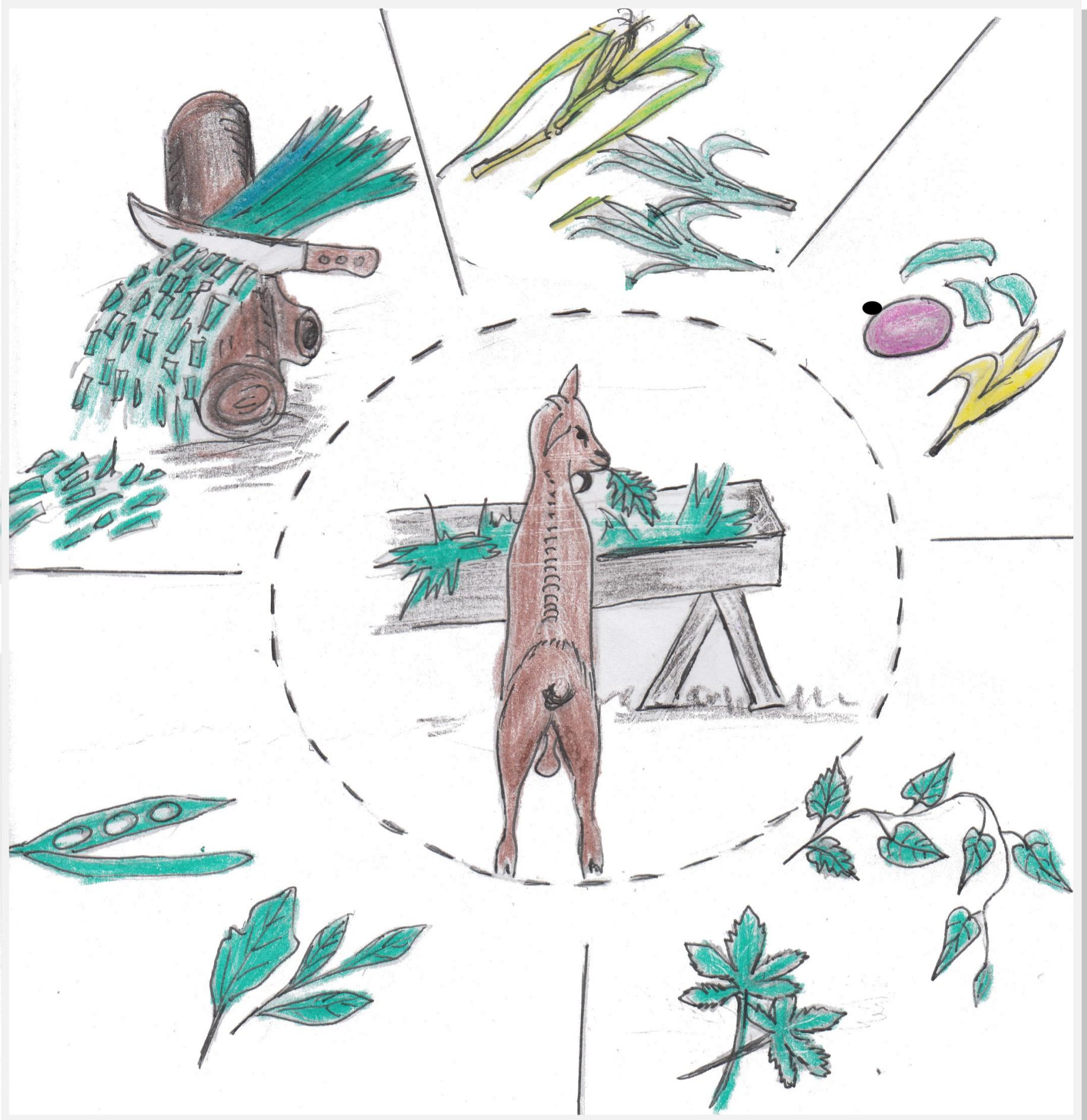
Kuwapa mimea minono na maganda ya matunda mbalimbali kwa kuleta nguvu (energie).

- Inapashwa kuwapa maganda ya vitika na mahembe pia, matunda ilio anguka mitini sababu imeoza.
- Mabakio ya mavuno shambani, inaleta pia nguvu .

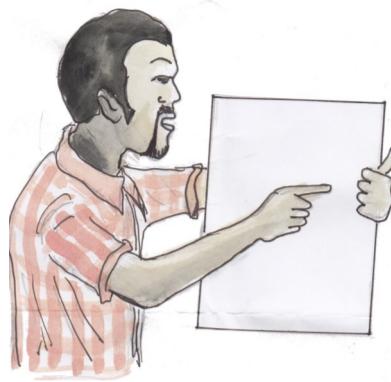
? Ni chakula gani yenyi kuleta nguvu ao protini umepatia mbazi kwa siku ya jana?

? Mbazi wako ana hasara ya sumu ikitoka kwa uwingi wa chakula yenyi proteini nyingi? Unajuwa je ?

Chakula ya kujenga na ya kuleta nguvu (Picha 3.2)

Maji na cunvi yenyi iode (picha 3.3)

? Picha hii inamaanisha nini?

Mbuzi atakunywa litero ine ya maji safi kwa siku.

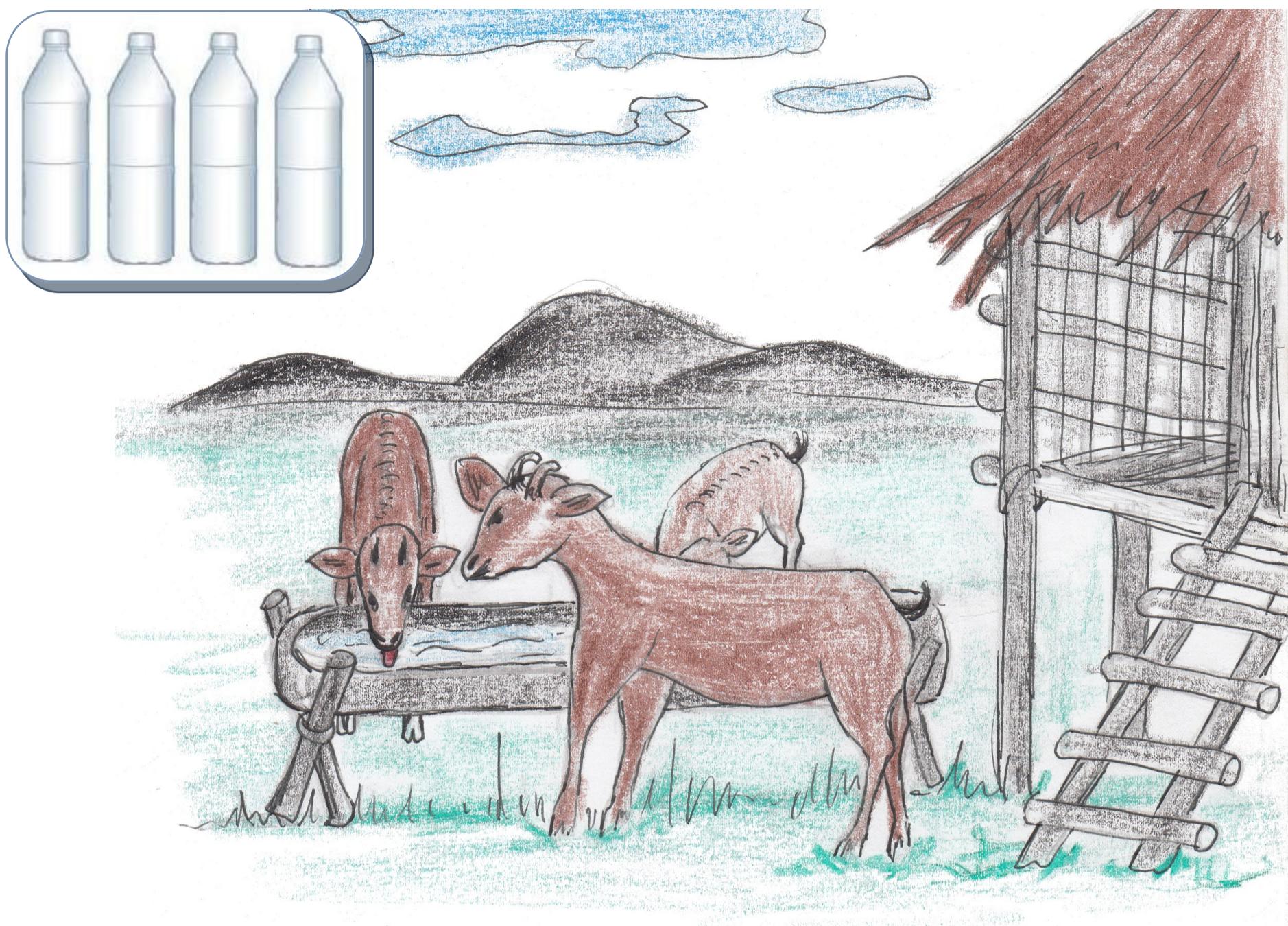
- Kama maji yako siyo safi, pitisha kwenyi kitambaa mbele ya kuwanywisha.
- Maji yenyi kuwekwa ndani ya cungu cha udongo inabaki kibaridi na inaleta hamu ya kunywa kwa mbuzi.

Kuwapa mbuzi cunvi yenyi iode, inaleta afia nzuri, vukuto ya uzazi haraka na inazaa watoto wenyi afia njema.

- Kama mtuu, mbuzi ana lazima ya cunvi ya pekee yenyi iode.
- Bila iode, mbuzi anaweza kupata limengu ama kibukulo ama goitre.
- Mbuzi mwenyi upungufu wa iode, anaweza kuzaa watoto wenyi kufa ao hali ya maungu mbaya.

? Utafanya nini kwa kuboresha chakula, maji ao cunvi kwa ufugo wako ?

Maji na cunvi yenyi iode (Picha 3.3)

Chakula kwa mbuzi mwenye mimba na kwa watoto (picha 3.4)

? Picha hii inamaanisha nini?

Inafaa kuwapa mbuzi mwenyi mimba ao mwenyi kunyonyeshsha chakula nyingi zaidi kuliko wengine .

- Mbuzi mwenyi mimba ao mweny watoto anapshwa kula mingi zaidi kuliko wengine.
- Kuwalisha majani ya mimea, majani yenyi matunda ndani ya ganda, na majani isiyokuwa ya mimea .
- Muwape chakula yenyi kuleta nguvu kama vile maganda ya matunda mbalimbali.
- Mbuzi mgonde, mwenyi kukosa chakula (malnutrition) anaweza kuzaa mtoto moja tu na mtoto yule ataishi kwa shida.
- Mbuzi mwenyi nguvu, na afya bora anaweza kuzaa watoto wengi kwa mara moja na wao wenyi nguvu tele.

Ni kuwapa majani mabichi, majani ya miti na mimea ingine ya pori vijana kwenyi nafasi ya kula chakula ya pekee (mangeoires)

- Kwa watoto inafaa kukatakata majani marefu.
- Majani mabichi ni ya lazima kwa mbuzi kwa kuleta maziwa mengi.

9. kazi : Kuten-geneza djiwe ya cunvi

10. kutchunguza viziwizo

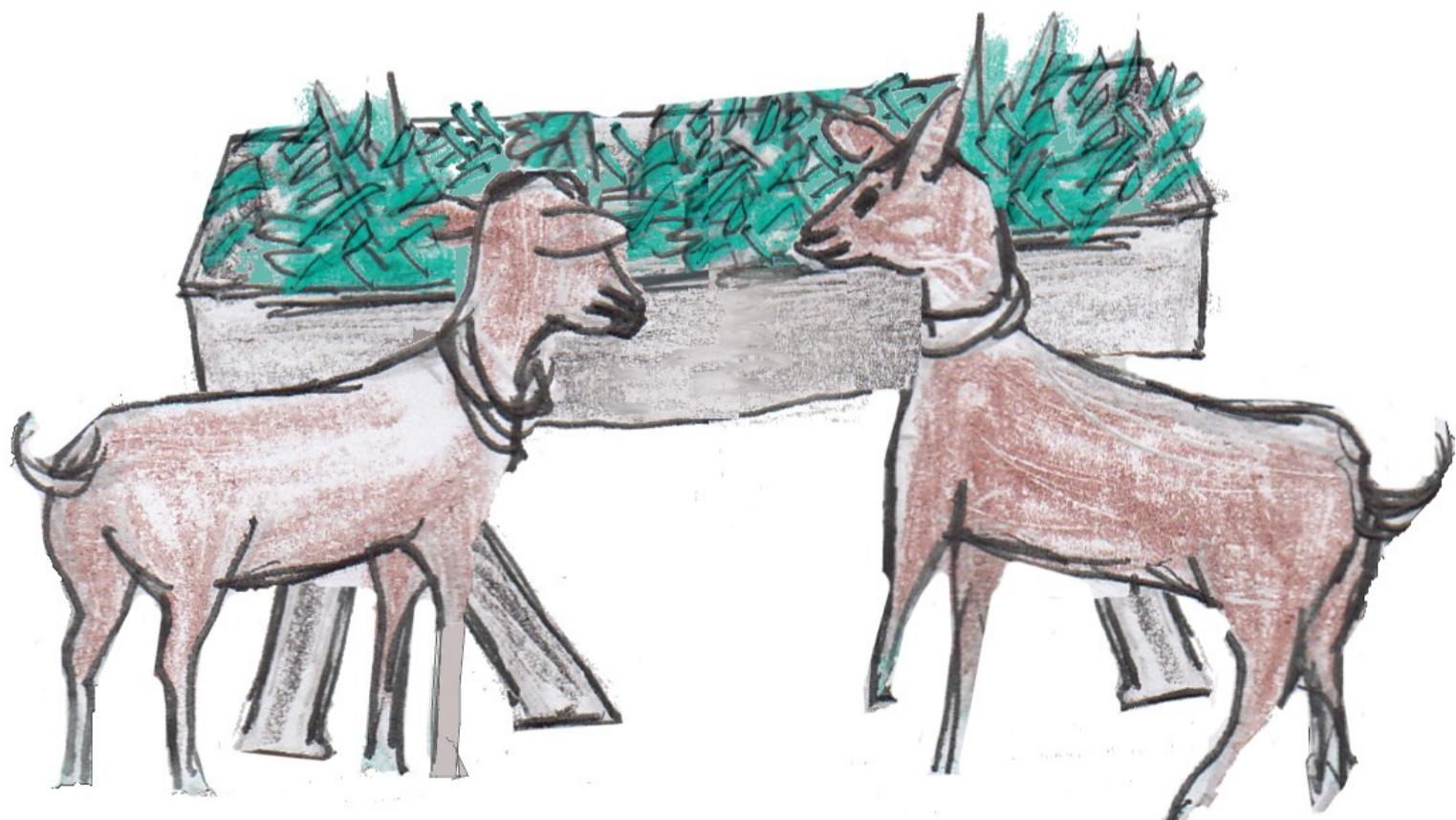
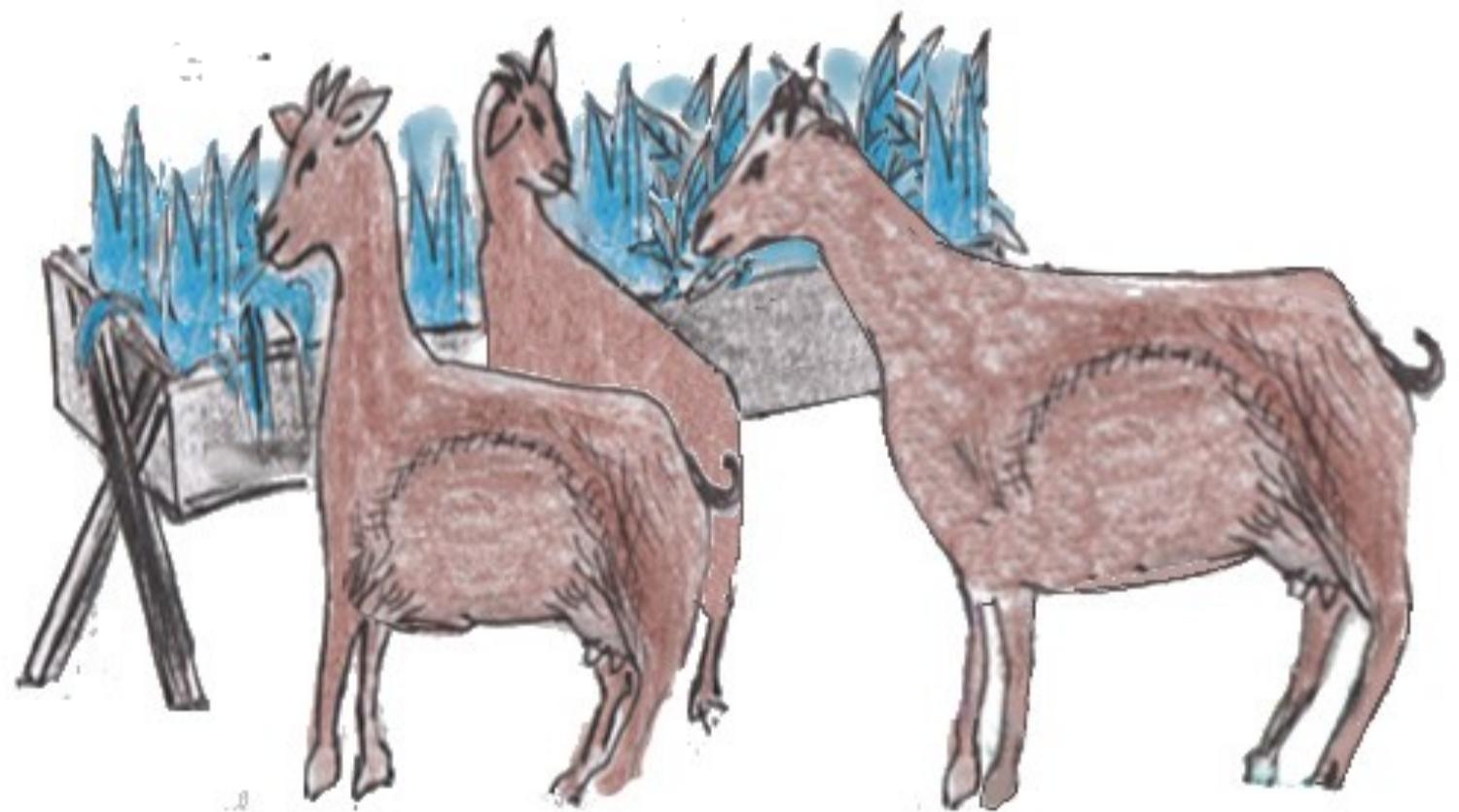

11. Kupima kufundisha

12. kutafuta makubaliyano

Chakula kwa mbuzi mwenye mimba na kwa watoto (Picha 3.4)

Somo la 4: matunzo na kukinga kwa magonjwa ya mbuzi

Kuandika watu wenyewe weko ku mukutano, kutatuwa ma shida yenyewewe walipata wakati walikuwa wanafundisha na makumbusho ya somo yenyewe ilipita

Ujulishwe ufundi wao kwa sasa

- ? Magonjwa gani inaonekana kwa mbuzi?
- ? Namna gani magonjwa yanatunzwa? Unaweza kufanya nini kwa kukinga hayo magonjwa?

Kujulishana maana ya kila picha

- Vidudu (picha 4.1)

Alama ya vidudu tumboni ao mu damu, ni upungufu wa damu, kugonda na kukomea polepole.

- Haina mbili ya vidudu ni mayayi ndani ya damu na nyoka ndani ya tumbo (vers plats et ronds).
- Vidudu hivyo vinaishi ndani ya mbuzi na vinakula damu na chakula tumboni.
- Vinaleta upungufu wa kilogramme na nguvu.
- Halama ya upungufu wa damu inaonekana chini ya ngozi ya jicho, ndani ya kinywa na chini ya mkia.

Inafaa kuwapa dawa ya vidudu (vidonge) mwanzo na mwisho wa masika na wakati wa kutoa watoto kwenyi mzazi (sevrage) .

- Muwape vidonge kundi mzima ya mbuzi.
- Ni kuweka vidonge ndani ya kinywa na badaye, chupa ya maji hili kidonge kimezwe.
- Vidonge hivyo vinauwa vidudu vyote kwa mbuzi.
- Kumupa mbvuzi dawa ya vidudu inasaidiya mbuzi wako asiambukize wa mbuzi wengine na piya asiambukize wanamemba wa jamaa yako.

Vidudu (Picha 4.1)

Magonjwa ya vidonda kinywani (Picha 4.2)

? Picha hii inamaanisha nini?

Halama ya fievre aphteuse ao eczema ni vidonda kinywani, midomoni na kwenyi maziwa.

- Ungonjwa unaenea haraka kwa kundi lote.
- Mbuzi mwenyi ugonjwa huo, anakula kidogo na anagonda.
- Inafaa kulinda wagonjwa nafasi zao .

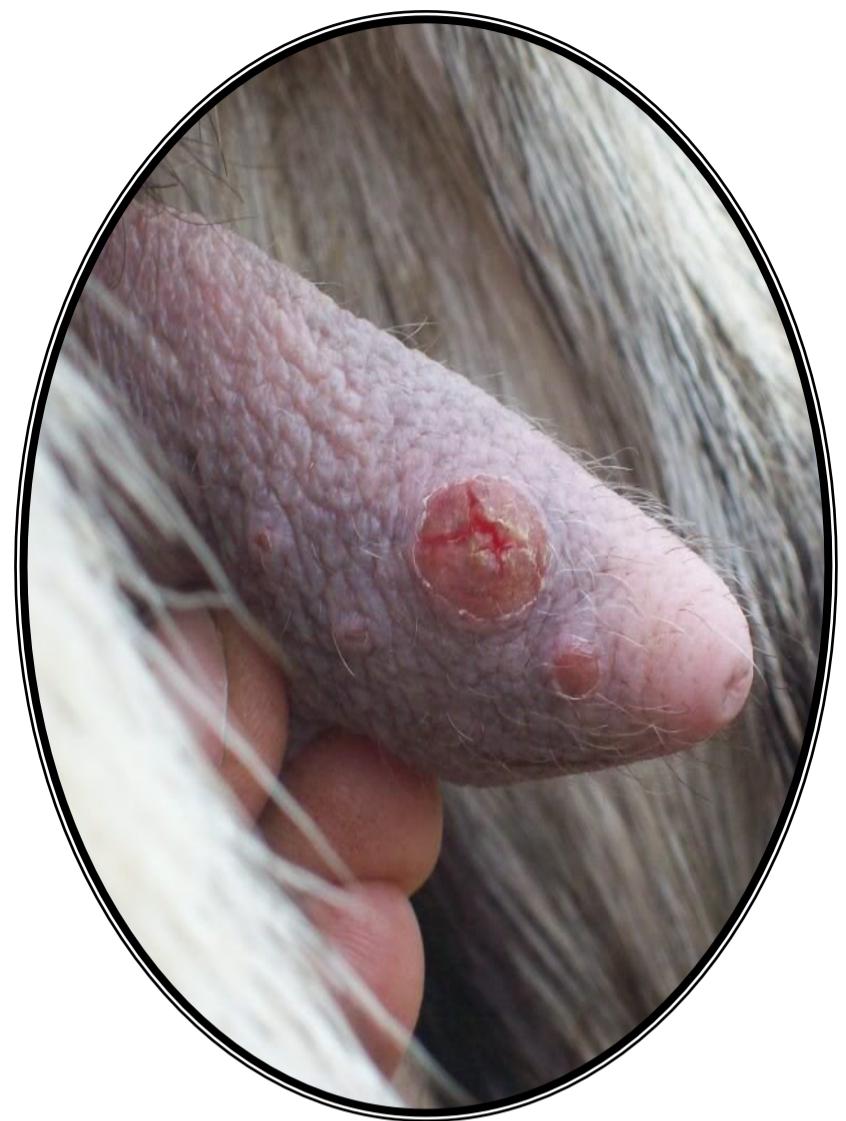
Kuhosha vidonda na maji ya sabuni.

- Sabuni inasaidia kwa mikrobi kufa na kupona haraka.
- Vaa gants wakati unasafisha vidonda vyta mganjwa.
- Ombo kwa IPAPEL kwa kusaidiwa kazi hiyo.
Kiisha juma ine, mbuzi inapona bila dawa, hila tu akipata tena magonjwa ingine wakati ana tatizo ya vidonda kinywani.

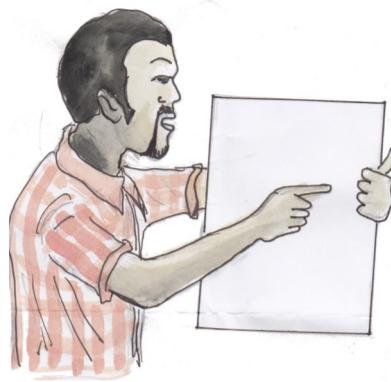
Muwape majani yenyi kuregea kwa kuwaraishisha kula.

- Inafaa kuwapa mbuzi moyo wa kula ili wapate nguvu haraka.
- Inafaa kuwapa maji safi kila wakati na kuakikisha ya kama watakula chakula.

Magonjwa ya vidonda kinywani (Picha 4.2)

Magonjwa ya mguu (picha 4.3)

? Picha hii inamaanisha nini?

Halama ni mguu unaoza, kuvimba na unatoa harufu mbaya.

- Ugonjwa unaonekana zaidi kwa masika.
- Viatu (sabot) inavimba na vinaleta maumivu kali wakati wa kutembea.
- Mbuzi wagonjwa waacha mikrobi kwenyi udongo na wengine wana ambukizwa wakipita udongoni huo.

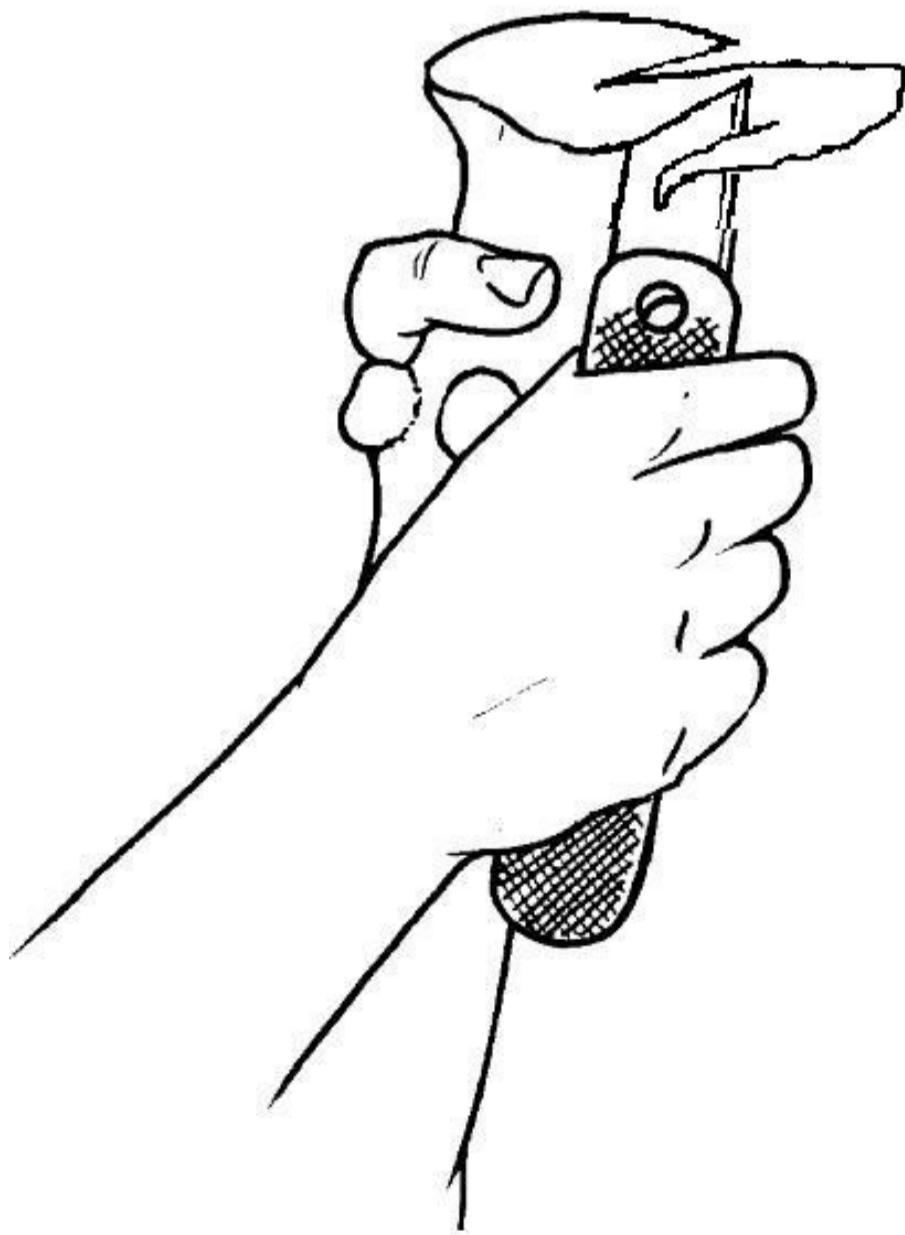
Kata viatu vyenyi magonjwa na kuacha mguu wazi

- Tosha uchafu kati ya viatu mpaka wakati mguu unaonekana vizuri.
- Kata chongo ukiendelea nyuma ya kiatu.
- Geuza chongo ya mguu sawasawa na nyuma yake (semelle).
- Tengeneza(parer) kiatu kila wakati kisha juma ine.
- Matengenezo ya viatu kila wakati inaepusha mguu kuhaza.
- Hapana kukata ndani ya mguu na kutosha damu , ni halama ya kwamba umekata namna hisiyo staili.

? Ni wakati gani ulikata viatu vyenyi mabaya mara ya mwisho?

? Wakati unapo kata, unamkamata je mbuzi wako ?

Magonjwa ya miguu (Picha 4.3)

Nimonia ao homa ya mapafu ao kifua: PPCC (Picha 4.4)

? Picha hii inamaanisha nini?

Halama ya ungonjwa huu ni kikohozi, mafua kali na tatizi ya kupumua.

- Mbuzi analala chini na rales ya kifua inasikilika.
- Mbuzi mwenyi magonjwa hiyo anakula kidogo na anagonda sana.
- Mbuzi nyingi wanafariki badaye siku chache ya halama kuo-nenakana.

Chanja mbuzi kwa kuzuia homa ya mapafu (CCPP).

- Muone IPAPEL mara moja ukiona halama ya PPPC.
- Achanisha wagonjwa ukiwapa majani yenyi kuregea na maji safi kwa kuwaraisisha namna ya kula.
- Chanjo haiwezi kuponya magonjwa hiyo ya mbuzi.
- Ni kuchanja mbuzi mzima kwa kwepusha kupata magonjwa hiyo.

? utafanya nini wakati mbuzi wako anapata magonjwa isiyo julikana?

- Zungumzia IPAPEL kuhusu magonjwa hiyo.

9. kazi : Kutunza mbuzi

10. kutchunguza viziwizo

11. Kupima kufundisha

12. kutafuta makubaliyano

Nimonia ao homa ya mapafu ao kifua: PPCC (Picha 4.4)

Somo la 5: majengo ya zizi

Kuandika watu wenyewe weko ku mukutano, kutatuwa ma shida yenyewewe walipata wakati walikuwa wanafundisha na makumbusho ya somo yenyewe ilipita

Maulizo kuhusu namna walitumika mpaka sasa

- ? Munifasirie kuhusu unene na sura ya zizi muliojenga kwa siku iliyopita.
- ? Ni nini kila mufugaji anastaili kuweka ndani ya zizi?

Kujulishana maana ya kila picha

- Unene wa zizi (picha 5.1)

Jenga zizi ya metero moja ya urefu na metero moja ya ufupi kwa mbuzi moja.

- Metero moja inaweza kupimwa na hatua mbili ya mguu.
- Kial hatua mbili, weka mti moja kwa kupima metero moja.
- Fanya hivyo kwa urefu na ufupi wa zizi.
- Ni fasi mnene kwa mbuzi kuishi usiku mzima.

Kwa unene wa fasi ya mbuzi moja, ongeza metereo moja ya zaidi kwa urefu na ufupi.

- Unaweza kuweka ndani dume wakati jike ana vukuto ya uzazi.
- Badaye, unaweza kupata vitoto wakati jike wako anazala.
- Pangilia mbele ya wakati: waza kujenga zizi ya 4×4 kama eneo ya zizi za mbuzi wako kwani munaweza kulala dume na watoto wazaliwapo.

Unene wa zizi (Picha 5.1)

Kitanda na dari ya zizi (Picha 5.2)

? Picha hii inamaanisha nini?

Jenga Kitanda kyenyewe urefu kwa ginsi uweze kufagiya mavi yenyewe kuwa chini ya kitanda

- Pandisha kitanda urefu wa chini kidogo ya goti.
- Kitanda kinapashwa kuwa juu ili upate namna ya kutosha uchafu chini yake.
- Tosha uchafu ndani ya zizi na ongeza kwenyi compost mara mooja kwa juma.

Acha centimetro mbili kati ya miti ya kitanda .

- Centimetro mbili ni kama upana wa kidole kinene cha mtu.
- Lazima ya ile centimentero mbili ni kupitisha uchafu ufile chini na mbuzi alale pale bila uchafu
- Hali hii inakinga kwa magonjwa kama vile vidudu, ugonjwa wa viatu na kikohozi.

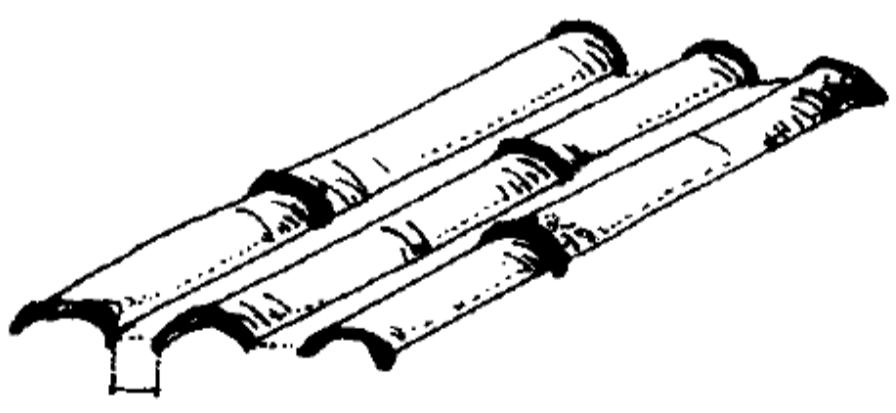
Funika zizi zako kwa kukinga mbuzi kwenyi jua, nvua na pe-po.

- Mbuzi yenyi kuishi wazi kwenyi jua ao nvua inapata mgonjwa na kufariki sana.
- Funika dari yako na janja ao majani .
Fanya mupandio namna ya kuraisisha mbuzimkuingia ao kuto-ka kwenyi zizi ao kitanda.

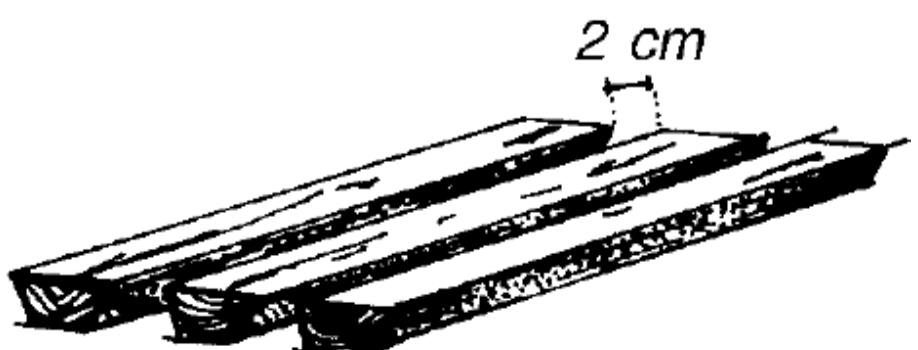
? Ni vifaa gani munaweza kutumia kwa kujenga zizi

? Nini kawaida ya nyumba ungependa kujenga? Kwa nini?

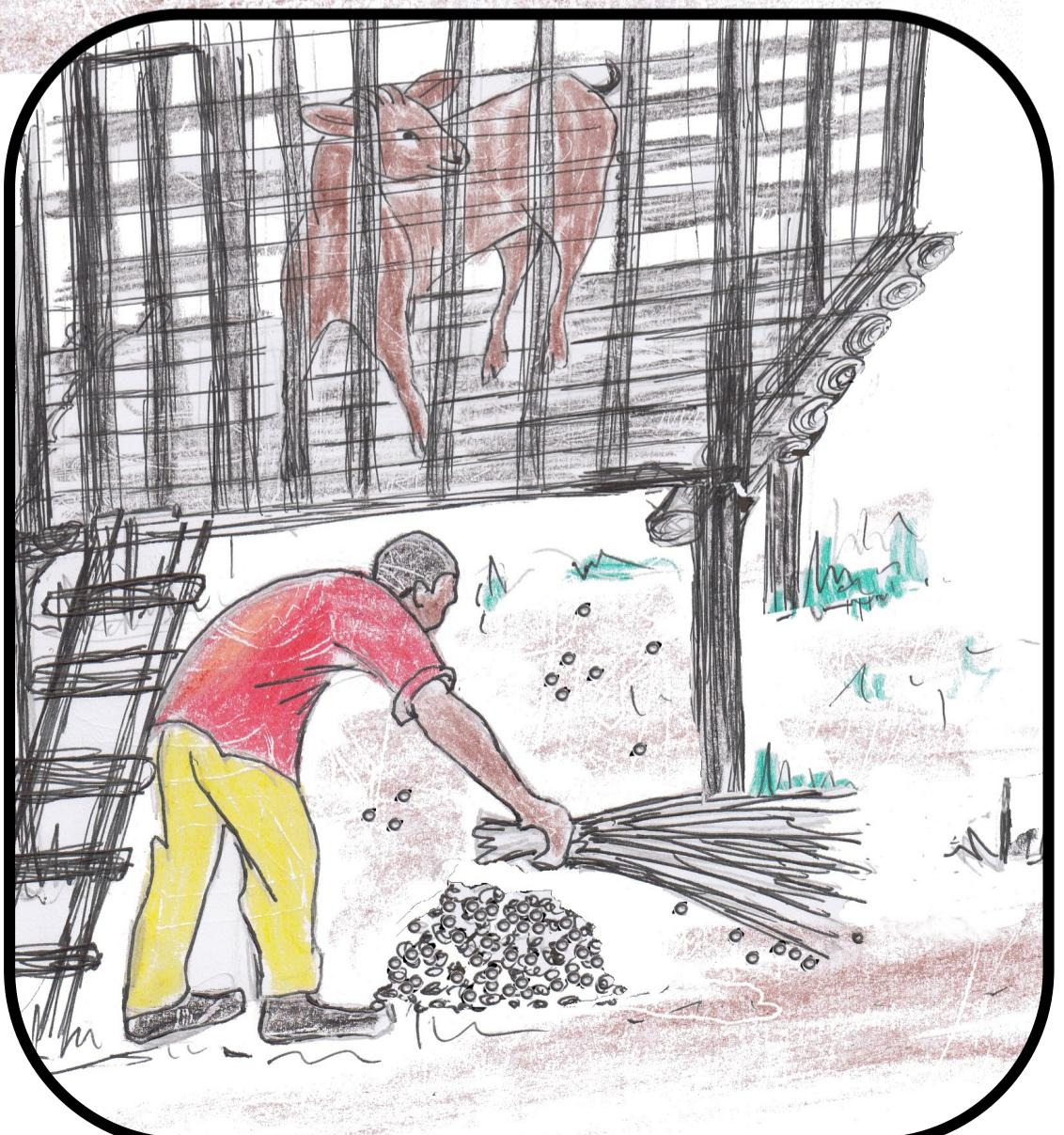
Kitanda na dari ya zizi (Picha 5.2)

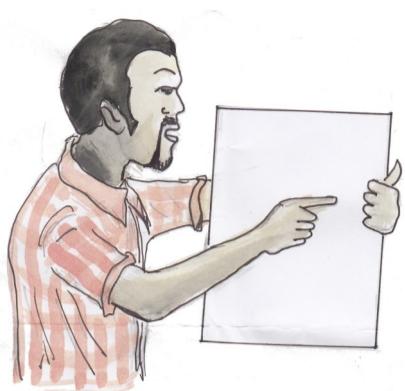
2 cm

2 cm

Chakula na maji (Picha 5.3)

? Picha hii inamaanisha nini?

Weka horini ngambo moja ya zizi nafasi yenyi kuwa juu.

- Shimo yenyi kuinuka kidogo inachunga chakula ili wasikanyange ndani, isimwagike na uchafu kama mikoyo isikae ndani.
- Horini inastaili kuwa na tundu nyingi dasi mbalimbali ili chakula isipate majimaji.
- Horini itabeba chakula itumiwapo usiku ndani ya zizi .

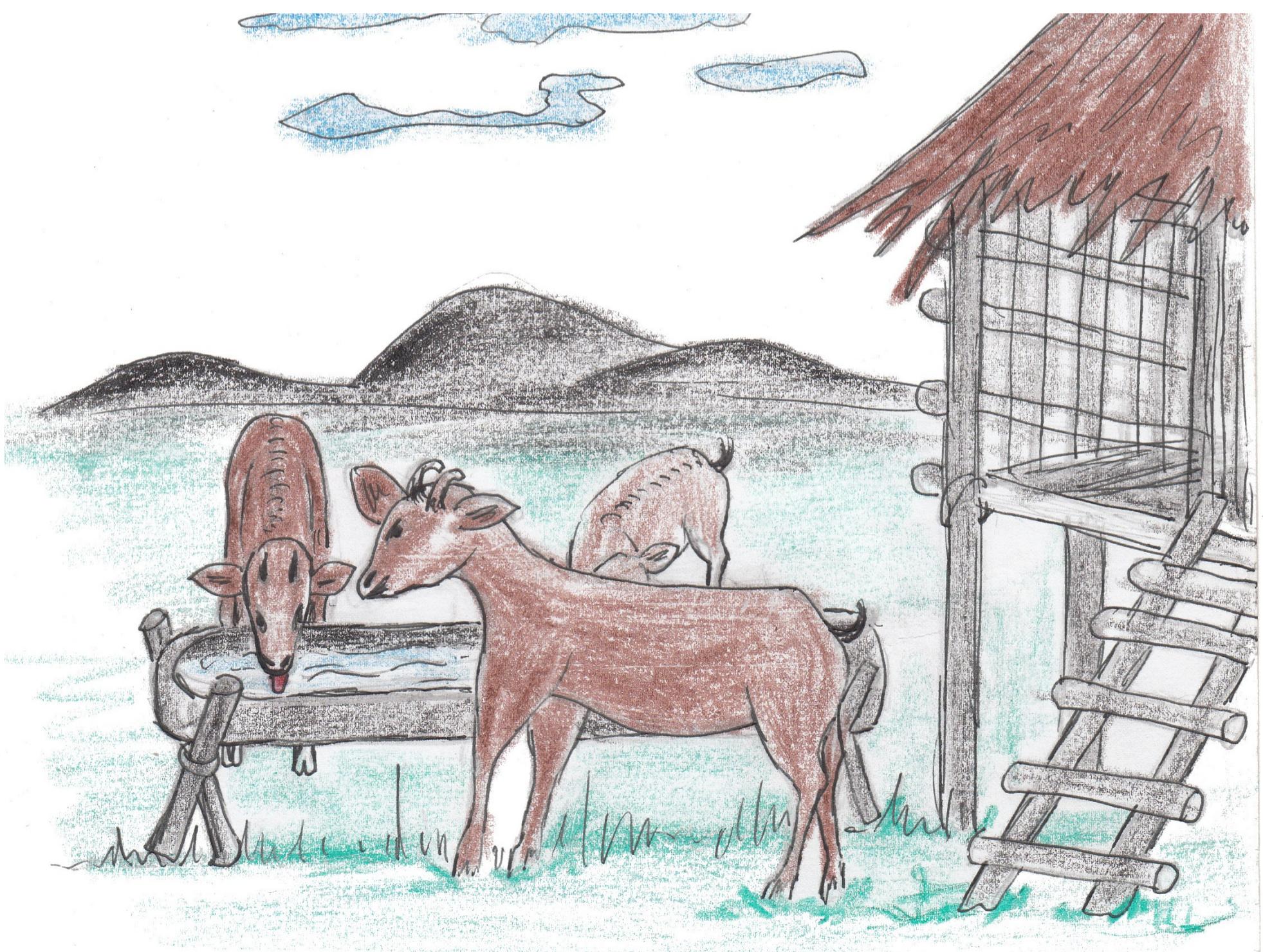
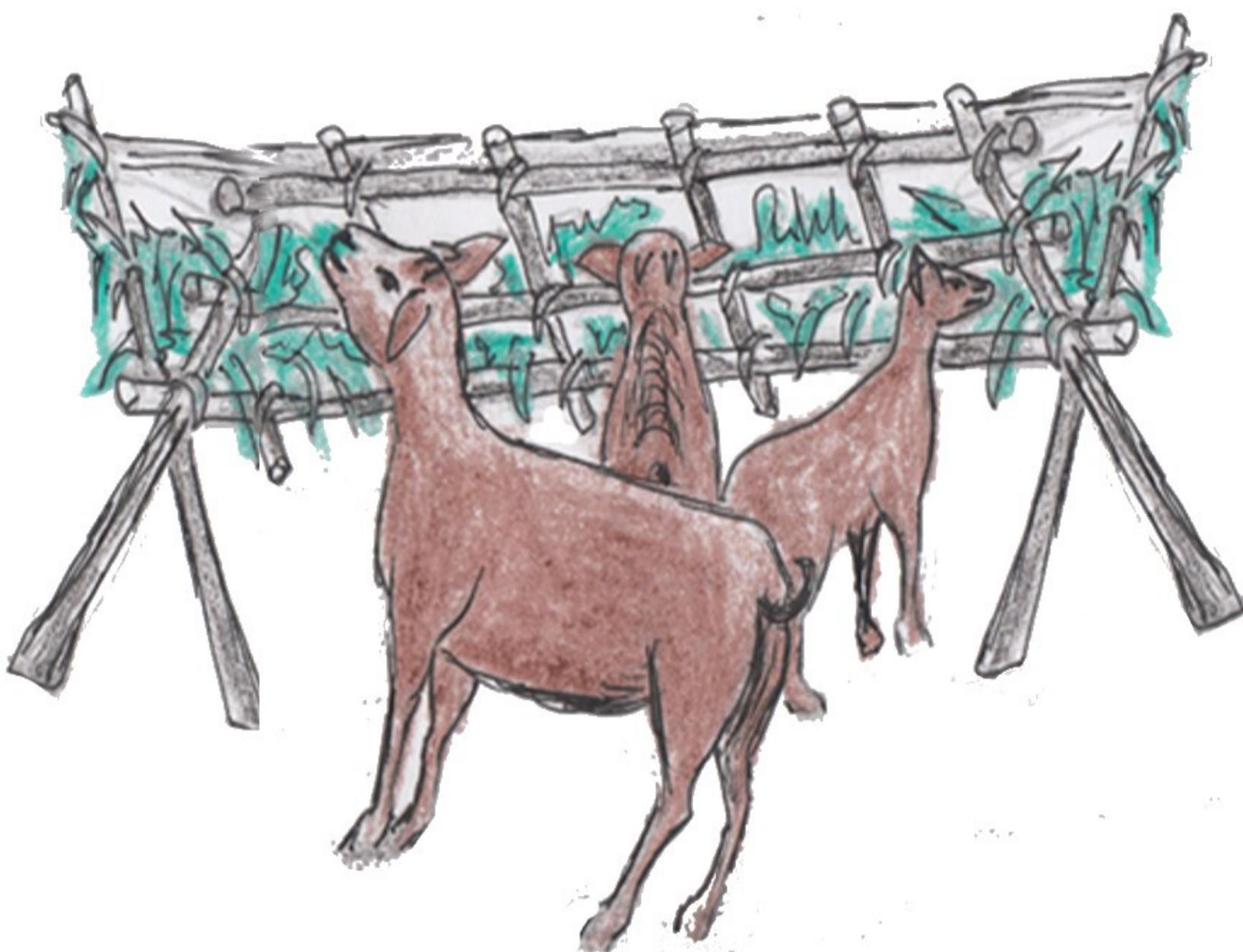
Weka mbeketi ya maji juu kuliko chini na upande usiyo kuwa horini (30 cm juu).

- 30 cm inafikachini kidogo ya goti na katiki ya fero
- Mbketi ikiwa juu , inaepusha mbuzi kuingia ndani, kumwanga maji o kuweka uchafu ndani.
- Achanisha maji na chakula kwa nafasi ya kupumzika kwa kuepusha kuweka uchafu na majimaji.

Chakula ina pashwa kuwa ngambo yake na Maji ngambo yake ndani ao inje ya Zizi.

? Kwa mafundisho haya, unafananisha namna mulijenga zizi zenu wakati wa zamani?

Chakula na maji (Picha 5.3)

Zizi kwa mbuzi nyingi (Picah 5.4)

? Picha hii inamaanisha nini?

Jenga eneo ya kuachana ndani ya zizi ya vijana na wagonjwa.

- Achanisha wagonjwa wakati unaona alama ya ugonjwa.
- Magonjwa kama homa ya mapafu ao vidonda midomoni na maziwa inaenea haraka kwa kundi wakati inalala fasi moja.
- Watoto wana lazima ya kuisha na mzazi wakati wowote.

Kila ene itakuwa na horini ya chakula na maji ili kila kundi itumie chakula nafazi zake.

- Wagonjwa wanaweza kutawanisha magonjwa ndani ya maji kwa mate yenyi kubaki ndani ao ku chakula.
- Vijana wana lazima ya chakula ya ki pekee.
- Wakati wanaishi na wengine, chakula ya ki pekee itaenda kwa wenyi nguvu na upesi wa kula.

**9. kazi :
Kudjenga zizi
la mbuzi**

**10. kutchunguza
viziwizo**

**11. Kupima
kufundisha**

**12. kutafuta
makubaliyano**

Zizi kwa mbuzi nyingi (Picha 5.4)

